

KATASTROFALNE POSLEDICE NAJVEĆE ZABLUDE EKONOMSKE NAUKE - NEOLIBERALIZMA*

Prof. dr Mladen Kovačević, redovni član Akademije ekonomskih nauka

Svaka zemlja koja je prihvatila ili kojoj je nametnut koncept ekonomskog neoliberalizma, zapala je u tešku ekonomsku krizu. S druge strane, mnoge zemlje koje su napustile koncept neoliberalizma ili ga nikada nisu prihvatile, postigle su i dalje postižu vrlo solidne privredne performanse. Nažalost, u Srbiji kako u vrlo uticajnom delu ekonomske nauke, tako i u državnim institucijama, to još nije shvaćeno

Za savetovanje o globalnoj krizi i neoliberalizmu, održano ovoga proleća u Beogradu, profesor Mladen Kovačević pripremio je obiman rad iz kojeg je priredio sažetak koji ovde objavljujemo uz redakcijsku opremu. Na kraju teksta je spisak literature na koju se poziva profesor Kovačević.

Uvod

Lansiranje, uvođenje, forsiranje i kompromitacija filozofije, bolje reći ideologije neoliberalizma, sa puno prava se može okarakterisati kao sjaj i beda ekonomske nauke. Gurui neoliberalizma, Hajek kao i Milton Fridman i desetak drugih ekonomista su dobili Nobelove nagrade i njihova učenja su u najvećem delu struke smatrana kao večne istine.

Čak ni surov, nehuman način na koji je neoliberalizam uvođen u zemljama Latinske Amerike nije bitnije uticao na virtuelni sjaj ideologije neoliberalizma. Ni neslavan završetak primene te *mudrosti* u tim zemljama, a posebno u Ruskoj federaciji, nije bitnije uticao na ugled te ideologije, pogotovu kada su bili u pitanju SAD, V. Britanija, MMF i Svetska banka. Međutim, kada je postalo potpuno jasno da je primena neoliberalizma dovela u vrlo težak položaj zemlje u razvoju i zemlje u tranziciji i do drastičnog povećanja razlika u primanjima stanovništva, početkom novog veka radovi *disidenta* Džozefa Štiglica uzburkali su političku i stručnu javnost. Sa pojavom i eskalacijom svetske finansijske i ekonomske krize, kojoj se ne vidi kraj, kritika na račun neoliberalizma i ekonomske nauke dobila je ogromne razmere.

Iako nisam bio upoznat sa prvim žestokim kritikama neoliberalizma koje je 2001. godine lansirao Dž. Stiglic, te godine sam počeo da oštro kritikujem koncept privrednih reformi u SR Jugoslaviji, odnosno Srbiji, koji se zasnivao na ideologiji neoliberalizma oličenoj tzv. Vašingtonskom sporazumu a nametnut, pre svega, preko Međunarodnog monetarnog fonda. I od 2001. pa do kraja 2011. godine napisao sam tridesetak radova koji su u većoj ili manjoj meri bili kritički

orjentisani, pre svega, kada su bili u pitanju koncept i mere privrednih reformi, ali i kada je u pitanju ideologija neoliberalizma. I da me prof. Lj. Madžar nije u svom radu „Avet neoliberalizma“, koji je poslužio kao uvodni referat za savetovanje koje je Akademija ekonomskih nauka organizovala u leto 2011, stavio na čelo kolone kritičara neoliberalizma u Srbiji, ne bih više pisao o toj temi.

I samo zbog toga sam odlučio da o toj temi ponovo nešto napišem. Pošto se nastavak savetovanja o neoliberalizmu produžava, i pošto sam saznao da je prof. dr Lj. Madžar napisao dodatnih 130 strana o temi neoliberalizma, i sam sam napisao obiman rad koji je bio raspoloživ na savetovanju, a ovaj tekst čini samo njegov sažetak. Oni se zasnivaju na gotovo hiljadu relevantnih podataka iz raznih međunarodnih i nacionalnih institucija i od brojnih stranih autora.

[\[1\]](#)

Ovaj rad, polazi od kratke analize uslova u kojima je neoliberalizam kao ekonomska filozofija razvijen, smatrao sam da je korisno podsetiti se na način i teške posledice uvođenja neoliberalizma u Čileu, drugim zemljama Latinske Amerike, Ruskoj federaciji, Poljskoj i drugim zemljama u tranziciji. Takođe i ekonomske i socijalne posledice primene neoliberalizma u SAD i V. Britaniji, isto su vrlo neprijatne. Naravno, da sam morao govoriti o uslovima i načinu primene neoliberalizma u Srbiji. I na kraju, dat je pregled novijih stavova i nalaza brojnih vrlo poznatih ekonomista i drugih vrlo uglednih intelektualaca, kao i brojnih institucija o krah ideologije neoliberalizma i teškim ekonomskim i socijalnim posledicama koje je on proizveo.

Najnoviji nalazi o teškim posledicama najveće zablude ekonomske nauke – neoliberalizma

Dve razvijene zemlje SAD i Velika Britanija, koje su bile najveći pobornici i realizatori ekstremnog neoliberalizma, zapale su u vrlo teške ekonomske i socijalne drame. Njih, za razliku od Japana, nije urušio cunami. Ekstremni neoliberali uopšte, a posebno ovi u Srbiji, nisu našli za shodno da objasne šta se to dešava u privredama ove dve zemlje i zašto se dramatično povećao broj i siromašnih i nezaposlenih lica u njima^[2]. Za objektivne ekonomiste koje malj neoliberalizma nije mlatnuo po glavi, pa trezveno razmišljaju - ta religija ili ideologija jeste osnovni uzrok teške ekonomske i društvene krize u te dve zemlje. Neoliberali, pa čak i oni ekstremni, nisu našli za shodno da dignu glas protiv ogromnog državnog finansijskog dopinga i drugog državnog uplitanja u privredne i finansijske tokove u ovim, ali i u drugim zemljama tržišne privrede, jer je to u ogromnom neskladu sa pojmom neoliberalizma, tj. slobodnog tržišta ili “nevidljive ruke”. Ostrašćeni neoliberali uopšte, a i ovi iz Srbije, ranije su isticali Irsku i Mađarsku kao uzore uspeha u primeni neoliberalnog koncepta razvoja. Na njihovu žalost, a posebno na žalost naroda tih zemalja, obe su od 2008. godine zapale u teške ekonomske krize kojima se ne vidi kraj. Ni njih nije preplavio cunami već su zapale u tešku krizu zbog neoliberalizma koji je doveo do svetske ekonomske krize, a posebno krize u njima.

U slučaju ove dve zemlje ponavlja se priča o Argentini sa kraja prošlog i početka ovog veka. Naime, još se jednom podsetimo da je tadašnji direktor MMF Kemdesi na godišnjoj skupštini te institucije održanoj 2000. god. istakao da slučaj Argentine treba da uđe u sve udžbenike makroekonomije kao ilustrativan primer vrlo uspešnog razvoja privrede kada se radi po receptima neoliberalizma koji je toj zemlji nametnuo MMF, a ta zemlja je već sledeće godine doživela privredni i finansijski kolaps.

Mađarska je verovatno imala u vidu da je Argentina, nakon prekida saradnje sa MMF, napuštanja koncepta neoliberalizma i kreiranja sopstvenog programa privrednih reformi, od 2002. god. zabeležila vrlo solidne privredne performanse, pa je odlučila da i sama, bez MMF, krene u kreiranje i realizaciju sopstvenog privrednog (i društvenog) sistema, ali zbog mnogo čega sve to ide dosta teško i bez podrške Evropske unije, pa je ona prinuđena da ponovo traži finansijsku pomoć te institucije. Zbog svega navedenog, krajnje je neizvesno kada će se Mađarska, kao i Irska izvući iz teške ekonomske krize.

Izvlačenje Brazila iz dužničkog ropstva

U stručnoj javnosti Srbije ostalo je potpuno nezapaženo sve ono što se pozitivno dešavalo u Brazilu u poslednjih desetak godina, što je sa stanovišta teme ovog rada vrlo važno.

Početak ovog veka Brazil je bio u katastrofalnoj ekonomskoj, finansijskoj i socijalnoj krizi. U zemlji je vladala stagflacija, stepen spoljne zaduženosti je bio ekstremno visok, devizni priliv u celini bio je vrlo skroman, a siromaštvo je dostiglo dramatične razmere. U to vreme je teško bilo naći neku drugu zemlju gde su bile tolike socijalne razlike između vrlo malog procenta bogatih i ogromnog procenta ekstremno siromašnih stanovnika. Zbog svega toga njena zavisnost od priliva stranih sredstava je bila ekstremno visoka, ali je i mogućnost njihovog dobijanja pod povoljnim uslovima bila pre teorijske nego praktične prirode. I naravno, Brazil je u takvim uslovima potpuno zavisio od MMF i Svetske banke i morao je primenjivati odredbe *Vašingtonskih deset zapovesti* koje u očima običnih ljudi nisu ništa dobro obećavali. Zato je razumljivo da je na predsedničkim izborima održanim 2002. godine ubedljivo pobedio čovek koji je rođen u vrlo siromašnoj, brojnoj porodici - Luis Injacio Lula da Silva.^[3] Pre izbora, a naročito u predizbornoj kampanji, on je obećavao oživljavanje privrede, privredni rast i smanjenje razlika u životnom standardu između bogatih i siromašnih stanovnika. Da bi stekao poverenje birača, on je napisao Pismo brazilskom narodu i u njemu je obećao da će "zemlju izvući iz dužničkog ropstva, poštovati zahteve MMF i zakone tržišta". I zahvaljujući tome, pored radnika i sirotinje stekao je, iako levičar, bar blagu naklonost biznismena i potencijalnih investitora, međunarodnih finansijskih institucija i, što je bilo vrlo važno - SAD.

U tim obećanjima i njegovom ponašanju tada veliku ulogu su imali stručnjaci za marketing koje je on angažovao. Još je važnije da su on i njegova Radnička partija okupili vrhunske intelektualce kao savetnike i vrlo je rado prihvatao njihove savete. Kao levičar, razumljivo je da je prihvatio vrlo važan socijalni program *Bolsa familia* kojim je svaka porodica koja školuje dete dobijala od države po 200 reala (oko 80 dolara) mesečno i tom pomoći bilo je obuhvaćeno čak oko 12 miliona porodica. Vrlo veliki broj porodica koristio je deo ovih sredstava za pokretanje privatnog, porodičnog biznisa i zahvaljujući tome i, sa ekonomske tačke gledišta i najbeznadežniji region je "stao na svoje noge, i počeo sam da se izdržava".

Srećna okolnost za Lulu da Silvu i Brazil bio je pronalazak velikih rezervi nafte čije su cene na svetskom tržištu u to vreme dinamično rasle. I kao rezultat svega toga za vreme svog prvog mandata (2002-2006.), broj siromašnih u Brazilu je smanjen za čak 27%. Zahvaljujući svemu tome i rastu njegovog ugleda u svetu, on je stekao vrlo visoku podršku birača koja je nezamisliva u razvijenim zemljama. Stanje u privredi i finansijama Brazila se i u periodu pre, pa i za vreme svetske ekonomske krize, tj. sve do isteka njegovog drugog mandata (2010.) osetno poboljšavalo, a on je postao najpopularniji političar u svetu. Njegov stalni skepticizam prema neoliberalnom kapitalizmu još je znatno povećan tokom svetske ekonomske krize. Kritičari su mu do kraja njegovog drugog mandata stalno prigovarali da se država suviše upliće u privredu, ali im je on odgovarao da će, preko države i njenih institucija, sve učiniti da se socijalne razlike u zemlji smanje. I što je bitno naglasiti, jeste činjenica da svetska ekonomska kriza nije znatnije pogodila Brazil. On je zapamćen i po izjavi:

"Krizu nisu izazvali crnci i domoroci ili siromašni. Krizu je izazvalo iracionalno ponašanje ljudi sa plavim očima koji su pre krize izgledali kao da znaju sve o ekonomiji, a sad se ispostavilo da ne znaju ništa" (NIN, 27.05.2010).

Iako je pre svega bio i ostao miljenik siromašnih i često karakterisan kao "radnički predsednik", iako je daleko od pobornika slobodnog tržišta i "slobodne ruke", za vreme njegovih mandata stekao je poverenje i bankara i potencijalnih investitora pa je, zahvaljujući i tome, Brazil privukao investitore iz celog sveta i ostvario od 2002. godine impresivne privredne performanse.

Šok terapija

Sledeća 2013. godina biće četrdesetogodišnjica od uvođenja šok terapije u Čileu. Ona je, kao i one koje su sledile u Argentini, Brazilu, Urugvaju i Ruskoj Federaciji, nametnuta vojnom silom, ubistvima ogromnog broja ljudi i stravičnim mučenjima više od 150.000 lica.

U nekim zemljama Latinske Amerike, Afrike i Azije, šok terapija ili neoliberalizam je uveden uz veliku prevaru birača. U svim tim zemljama ekonomske i socijalne posledice od primene te šok

terapije bile su katastrofalne, pa je, nakon izvesnog perioda njene surove primene, došlo do ogromnog nezadovoljstva većine stanovništva, što je rezultiralo protestima, pobunama i bežanjem državnih rukovodstava u inostranstvo. Napuštanjem neoliberalizma koje je iza toga sledilo, rezultiralo je oživljavanjem, a u nizu zemalja znatnim ubrzanjem privrednog rasta i razvoja, rasta životnog standarda i znatnog povećanja zaposlenosti. To važi i za Čile i za Argentinu, Brazil, Rusiju, Poljsku, i itd.

Nakon nestanka sa scene realsocijalizma sve zemlje Istočne Evrope, sem Slovenije, prihvatile su, ili im je preko MMF, Svetske banke i SAD, nametnut koncept neoliberalizma oličen u dva tzv. Vašingtonska konsenzusa ili u tzv ekonomskoj šok terapiji.

Poljska je prva shvatila da taj koncept ima ozbiljnu konstrukcionu grešku i 1993/94 je kreirala svoj model reformi i ostvarila je znatno više privredne performanse od zemalja koje su ga potpuno ili u osnovi primenjivale i u poslednjoj deceniji prošlog i u prvoj deceniji novog veka. Većina njih, od Mađarske, Bugarske, Rumunije, Hrvatske, pa do Crne Gore i Makedonije nalaze se u teškoj ekonomskoj krizi koja je znatno manjim delom posledica svetske ekonomske krize, a znatno većim delom rezultat koncepta privrednih reformi koji su imali ozbiljnu sistemsku grešku.

Zemljama Jugoistočne Azije je krajem prošlog veka nametnut je liberalizam kapitalnih transakcija i one su, nakon višedecenijskog impresivnog privrednog rasta i razvoja, 1997/98. zapale u dramatičnu finansijsku i ekonomsku krizu i kad su taj nametnuti koncept napustile, ponovo ostvaruju visoke stope rasta.

Slovenija nije prihvatila šok terapiju Džefri Saksa (koju je on slovenačkom parlamentu izneo i preporučio) ni pravila Vašingtonskih dogovora i do pojave svetske ekonomske krize ostvarila je vrlo solidne privredne performanse.

Kina već tridesetak godina ostvaruje svoju originalnu tranziciju koja nema veze ni sa šok terapijama ni sa većinom pravila Vašingtonskih dogovora i ostvarila je fantastičnu dinamiku rasta bruto domaćeg proizvoda i rasta standarda ogromne većine populacije.

Kolaps Srbije

Po objavljenoj izjavi visokog činovnika Klintonove administracije S. Talbota, Srbija nije bombardovana zbog ubistava na Kosovu, već zbog toga što je ona bila jedina oaza u Evropi u kojoj nije bio uveden američki neoliberalizam, pa se to vojnom silom moralo eliminisati. I, naravno, da je Srbiji, nakon toga i društvenog prevrata u 2000. god. nametnut koncept neoliberalizma oličen u dva Vašingtonska konsenzusa. Od 2006. god. on se nije dosledno ni energično sprovodio, ali nije ni napušten. U prethodnih 11 godina, koncept privatizacije bio je

katastrofalan. Liberalizacija spoljne trgovine bila je nagla i preterana, što u velikoj meri važi i za tzv. strane direktne investicije.

Zbog svega toga, ali i ekstremnog populizma vlada, u periodu 2001-2011. ostvarena je ekstremna precenjenost nacionalne valute. Uz sve to, država, odnosno njene institucije su mnogo štošta radile što nije trebalo, a mnogo toga što su trebale da rade, radile su slabo ili nisu uopšte radile. Sve to, uzeto skupa, imalo je katastrofalne ekonomske i socijalne posledice i dovelo je Srbiju pred finansijski i privredni kolaps.

Glavni uzrok svetske ekonomske krize

Kao što smo napomenuli, i dve vrlo razvijene zemlje SAD i Velika Britanija, koje su pre nešto više od 30 godina prihatile i do 2008. g. forsirale ekstremni neoliberalizam, nalaze se u ogromnoj ekonomskoj i društvenoj krizi kojoj se ne vidi kraj. SAD imaju javni dug koji prevazilazi iznos godišnjeg BDP i samo zahvaljujući prilivu kapitala po osnovu emitovanja državnih zapisa, odnosno svojevrsnom doppingu, ostvaruje skroman rast ali uz vrlo visoku nezaposlenost. Velika Britanija se takođe susreće sa ogromnim javnim dugom, ogromnom nezaposlenošću, a trenutno budžet je gotovo prazan. Ona je od pojave svetske finansijske i ekonomske krize u formi svojevrsnog doppinga uložila u privredu i banke gotovo 350 milijardi funti, a trenutno bruto domaći proizvod ne beleži nikakav rast i biće dobro ako u ovoj godini ne bude zabeležen njegov novi pad.

Od 2007. godine postajalo je sve jasnije da neoliberalizam bukvalno ni u jednoj zemlji nije doneo ekonomski progres i da je njegovo forsiranje imalo za posledicu znatno usporavanje rasta svetske privrede, sve veću razliku između nivoa razvijenosti zemalja, pretvaranje sve većeg broja zemalja *de facto* u kolonije i sve veću diferencijaciju u dohotku i bogatstvu stanovnika u ogromnom broju zemalja, kako najrazvijenijih, tako i zemalja u tranziciji i zemalja u razvoju.

Kraj vežite istine

Od 2008. do danas, svest o tome da je neoliberalizam glavni uzrok svetske ekonomske krize - bivala je sve prisutnija. Navedimo nekoliko izjava najistaknutijih ekonomista, filozofa, poznatih zvaničnika i konkretnih činjenica koji će to ilustrovati.

Još jednom se podsetimo da je dve godine pred smrt, guru ekstremnog neoliberalizma Milton Fridman, povodom poruke koju je početkom devedesetih godina prošlog veka uputio zemljama u tranziciji, "privatizujte, privatizujte i samo privatizujte", pokajnički rekao:

"Priznajem, nisam bio u pravu, pokazalo se da je vladavina zakona verovatno elementarnija od privatizacije".

Bez obzira što je časopis *Time Magazine's* Džefri Saksa izabrao među sto najuticajnijih ljudi u svetu (u 2004. i 2005.g.), njegove izjave i njegova dela krajnje su kontroverzna. Izjave koje je davao da će inflaciju u Boliviji eliminisati za jedan dan - bile su neozbiljne. Slično se može reći i za brojne njegove izjave iz vremena kada je predlagao i krenuo u realizaciju šok terapije u Poljskoj i Ruskoj federaciji. Trebalo bi odati priznanje što je shvatio da se tranzicija ne može uspešno obaviti bez strane finansijske pomoći i što je uspeo da obezbedi tu pomoć Boliviji i Poljskoj, ali se pokazao naivnim kada je očekivao izdašnu pomoć Ruskoj federaciji. Trebalo bi ga pohvaliti zbog samokritike u vezi sa primenom koncepta šok terapije u Rusiji ali žestoko kritikovati zbog površnosti i lude hrabrosti da u to krene i time da tu zemlju dovede do katastrofalnih ekonomskih i socijalnih problema. On je priznao da je bila greška što se u reformu u Rusiji krenulo po nekim opštim, udžbeničkim preporukama, a zna se da tako rade samo tek svršeni studenti. Uz to, problem je što su mnogi udžbenici naročito iz ekonomske nauke (ako je to uopšte nauka) bili vrlo problematični, bolje reći vrlo slabi. Cenim njegovo pošteno priznanje da je bila greška što su "postavili bolesnika (tj. privredu Rusije) na operacioni sto, otvorili mu grudni koš... i otkrili da on ima drugačiju autonomiju". Međutim, postavlja se pitanje kakvi su ti hirurzi koji bez prethodnih detaljnih analiza unutrašnjosti organizma bolesnika - odmah otvaraju grudni koš i tek onda shvataju da su pogrešili. Pa, naravno, ti hirurzi bi bili okarakterisani kao neozbiljni i verovatno bi u pravno uređenoj državi i odgovarali. U tom slučaju, patnju bi imao samo taj bolesnik i njegova porodica. Međutim, u slučaju eksperimentisanja sa bolesnikom - ruskom privredom, posledice su bile katastrofalne - bukvalno su bez potrebe umrli milioni ljudi, a stotinak miliona su bili, ekonomski, socijalno i psihički teško pogođeni.

Pitanje je da li je za pohvalu što se Džefri Saks kasnije ograđivao od sintagme *šok terapija*, od Vašingtonskih konsenzusa i što je u 2010. godine u Davosu priznao da će novorođena generacija celog svog života osećati posledice svetske ekonomske krize koja je došla, pre svega, zbog primene ekstremnog neoliberalizma koji je i on sam, ne samo teorijski već i praktično, forsirao u nizu zemalja.

Čuveni, verovatno najuniverzalniji ekonomista, dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju (u 1970.g.) P. Samuelson, pobornik Kejnzijske makroekonomske politike, početkom 2009. je izjavio sledeće^[4]:

- sada vidimo koliko je Milton Fridman grešio, tvrdeći da tržište može da se reguliše samo,
- danas shvatamo koliko je Regan pogrešio kada je izjavio "da vlada nije rešenje - već problem",
- danas se ideologija koja je bila dominantna poslednjih decenija - pokazuje kao pogrešna,

- danas svi shvataju da, suprotno prethodnom uverenju, problem ne može da bude rešen bez učešća države, odnosno vlade,
- danas ponovo prihvatamo Kejnsovu ideju po kojoj poreska politika i diferencirana potrošnja igraju glavnu ulogu u vođenju tržišne privrede,
- voleo bih da je Fridman poživeo da vidi kako je njegov ekstremizam doprineo uništenju njegovih ideja (NIN, 12. 03. 2009.).

Čuveni indijski ekonomista i filozof Amartya Sen, dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju (1998.), profesor na Harvardu i savetnik niza zemalja i institucija u cilju minimiziranja negativnih efekata svetske ekonomske krize, početkom 2009. godine je izjavio sledeće:

- a) neophodan je dobar savez države i tržišta,
- b) ne možemo isključivo da zavisimo od tržišne ekonomije,
- c) država takođe ima ulogu koju treba da dobro odigra,
- d) poreklo ove krize je u eliminisanju regulative pod predsednikom Reganom, a kasnije Bušom i Klintonom,
- e) u toku tih godina eliminisani su mehanizmi kontrole koji bi ograničavali stvaranje prljavih aktiva poput onih koji su urušili bankarski sistem,
- f) bilo je ogromnih nedostataka odgovornosti i neophodno je da država uspostavi potrebne regulative,
- g) tržište može da bude dinamičan instrument ekonomskog napretka, to treba priznati i nema razloga da se odbaci, ali treba regulisati njegovo funkcionisanje,
- h) tržišnoj ekonomiji je neophodno uzajamno poverenje, a kada se ono uništi, kao što je slučaj sada, veoma ga je teško obnoviti,
- i) ono što je počelo kao mala kriza, uvećalo se zbog dubokog nepoverenja finansijskih institucija prema ostatku privrede,
- j) MMF-u, Svetskoj banci i ostalim institucijama nastalim u Bretonvudsu, potrebna je duboka revizija,

k) sve je više jasno da je finansijska stabilnost zajedničko dobro i da prema tome treba da uložimo veliki koordinirani napor da bismo to postigli (NIN, 26.03.2009).

Iako znam da svako citiranje Nobelovca Stiglica žestoko iritira ostrašćene liberale širom sveta, a posebno u Srbiji, ipak moram navesti njegove dve žestoke kritike neoliberalizma.

Kada je kriza eskalirala i pretvarala se u svetsku ekonomsku krizu, tj. u julu 2008. godine, nobelovac Stiglic je napisao tekst pod naslovom *Kraj neoliberalizma* u kome kaže:

“Svet nije bio milosrdan prema neoliberalizmu, tom bučkurišu ideja, baziranom na pretpostavci fundamentalista da tržište, kao samoregulirajući sistem, efikasno raspodeljuje resurse i odlično služi interesima društva. Upravo taj tržišni fundamentalizam leži u osnovi tačerizma, reganomike i takozvanog 'Vašingtonskog dogovora' i njegove orijentacije na privatizaciju, liberalizaciju i nezavisnost centralne banke koja koncentriše svoju pažnju isključivo na inflaciju. Četvrt veka zemlje u razvoju su se međusobno takmičile i neuspesi su očigledni: zemlje koje su se pridržavale politike neoliberalizma, izgubile su trku“. I na osnovu detaljne analize, on zaključuje: “Neoliberalni tržišni fundamentalizam je uvek bio politička doktrina u službi određenih interesa. On nije nikada bio potvrđen u ekonomskoj teoriji. Sada je jasno da ga nije potvrdila ni istorijska praksa. Izvlačenje pouka iz toga može da bude zračak svetlosti među zgusnutim oblacima koji su se nadvili nad globalnom ekonomijom”. (<http://www.project-sindicate.org>).

Ovaj verovatno danas najcitiraniji i najugledniji ekonomista sveta, sredinom prošle godine je napisao sledeće:

“Moćna ideologija - vera u slobodno i nesputano tržište koja je bila dominantna do pre nekoliko godina - dovela je svet na ivicu propasti. U vreme njenog procvata, tj. od ranih osamdesetih godina pa do 2007. deregulisani kapitalizam američkog tipa doneo je veće materijalno blagostanje samo najbogatijima u najbogatijoj zemlji sveta. Tokom tridesetogodišnje dominacije ove ideologije, prihodi većine Amerikanaca su realno padali ili stagnirali iz godine u godinu. Kako je ogroman deo nacionalnog dohotka odlazio malom broju ljudi, rast BDP bilo je moguće održavati samo potrošnjom finansiranom sve većim nagomilavanjem kredita” (2011, www.project-sindicate.org, a prevod u *Danas*, 11. VII 2011).

Jedan od poznatijih dobitnika Nobelove nagrade za ekonomiju koji je shvatio svoju zabludu kada se radilo o moći slobodnog tržišta bio je Majkl Spens (Michael Spens). Naime, on je, uz nobelovca R. Soloua, bio najistaknutiji član Komisije Ujedinjenih nacija koja je otkrila da ni jedna od 13 zemalja koje su u periodu 1950-2005. imale najvišu stopu rasta BDP – nije praktikovala neliberalnu filozofiju, tj da je u svakoj od njih uloga države bila vrlo velika (o čemu će kasnije biti više reči). I nakon toga, on u brojnim radovima govori o ulozi države u privrednom životu. U

najnovijem radu koji je publikovan početkom 2012. godine on kaže: „Kada je reč o podsticajima, efikasnosti i inovaciji, tržišta imaju značajnu ulogu, ali nisu savršena. Njihov učinak umanjuje se kada se pojave spoljašnji faktori, kao što su nedostatak informacija, problemi u vezi sa koordinacijama. Ali, tržišta imaju i druge slabosti, jer većina država postavlja ekonomske i društvene ciljeve koje tržišta ne mogu da ostvare. Tržišta ne mogu da se oslanjaju samo na sopstvene snage da bi se izborila sa nedaćama, već je potrebno osmisliti delotvornu politiku i investirati u javni sektor i smatram da je *opravdano što se sve veća pažnja posvećuje ulozi države*” (podvukao M.K.)^[5].

Dvodecenijski šef Federalnih rezervi (1985-2006), moćniji od mnogih američkih predsednika, Alen Grispin, izjavio je pred Komisijom američkog Kongresa “da je imao previše vere u moć tržišta, da je otkrio grešku u ideologiji tržišta”.

Jedan od najpoznatijih filozofa današnjice, Jirgen Habermans ističe da je “društveno-darvinistički potencijal slobodnog tržišta proglašen za neprikosnoveni princip i da su na Zapadu pobedili fundamentalisti slobodnog tržišta i to se sada odražava ne samo na politiku prema društvu nego i na spoljnu politiku... Svi su, izgleda, poverovali da neoliberalizam predstavlja vrhunac svetske mudrosti i da se, eto, došlo do večite istine“ (NIN, 12.03.2009).

Noam Čomski, filozof i lingvista na čuvenom MIT, koga su časopisi *Foreign polisy* i *Prostec* u 2005. stavili na sam vrh rang liste naučnika planete, postao je najžešći kritičar SAD i njene politike uopšte, pa i ekonomske politike, što je naročito došlo do izražaja u njegovoj knjizi *Neuspele države* koja je postala svetski bestseller, kaže:

“SAD su dobile karakteristike propale države i osećaju nedostatak demokratije”. U njima je “ekonomska politika definisana od finansijskih institucija i osoba koje su dovele zemlju do propasti i još vode u propast dobar deo sveta i ta ekonomska politika je usmerena da obogati mali segment stanovništva” (Čomski, 2010, str.).

Čuveni politikolog Frensis Fukujama, koji je nakon sloma realsocijalizma postao „zvezda“ Zapada, pogotovu nakon objavljivanja knjige *Kraj istorije i poslednji čovek* (1989.) u kojoj je dokazivao da je „liberalna demokratija krajnje ishodište evolucije čovečanstva i da tržište postaje svemoćno i preuzima ulogu čak i parlamenta i velike sile“ – takođe je priznao da je bio u zabludi. I u knjizi *Izgradnja države, upravljanja i svetski poredak u XXI veku* (2004.g.) kaže sledeće: „Politika poznata kao *vašingtonski konsenzus* za koju su se svom snagom zalagale i zalažu međunarodne finansijske institucije, kao što su MMF i Svetska banka, a koja obuhvata takve mere kao što su privatizacija, liberalizacija spoljne trgovine i deregulacija, uopšte nije uzela u obzir odsustvo institucionalnih kapaciteta u mnogim zemljama u razvoju. Prekomerni žar u sprovođenju *neoliberalnog dnevnog reda* još je više podrio snagu država neophodnu za

sprovođenje tih nužnih rezidualnih funkcija vlasti. Pitanje je da li su institucije i vrednosti liberalnog Zapada zaista univerzalne. Ekonomske reforme u mnogim zemljama jednostavno nisu urodile plodom. U nekim zemljama se čak dogodilo da se, usled osustva valjanog institucionalnog okvira, posle liberalizacije situacija samo pogoršala. Greška je bila *elementarna i konceptijska*[6].

Na kraju navedimo mišljenje bar jednog aktuelnog visokog funkcionera, predsednika osme najveće ekonomije sveta N. Sarkozija dato sredinom 2009. godine, koje glasi:

„Sa samoregulacijom je svršeno, sa *lese-ferom* je svršeno, sa idejom o svemogućem tržištu, koje je uvek u pravu, je svršeno, pa nam je stoga preko potrebno preuređenje kapitalizma“.

Nakon četvorogodišnjeg boravka na funkciji generalnog direktora MMF, pojave i eskalacije svetske finansijske krize koja se tokom 2009. i 2010. pretvorila u svetsku ekonomsku krizu, Francuz Štros Kan je, od početka 2011. godine, pa do svog misterioznog silaska sa te funkcije, sve jače zagovarao i promovisao bitan zaokret u ekonomskoj filozofiji te međunarodne institucije koja je bila prihvaćena dolaskom na vlast R.Regana i M.Tačer i bivših učenika Čikaške škole na važna mesta u Fondu. Taj fundamentalni zaokret, po Kanu, trebalo je da umesto sile tržišta kao jedinog ekonomskog arbitra, ubuduće obezbedi da skladno funkcioniše kombinacija tržišta i državne regulative. Na jednom predavanju koje je održao početkom aprila 2011. god. Štros Kan kaže:

“Klatno je sa tržišta prešlo ka državi. Globalizacija nam je donela mnogo toga dobrog, ali ona ima i svoju tamnu stranu - rastući jaz između bogatih i siromašnih. Očigledno nam je potrebna nova vrsta globalizacije kako bi se sprečilo da *nevidljiva ruka* labavo regulisanih tržišta - postane *nevidljiva pesnica*”. On se zalagao za više državne regulative tržišta i globalnu politiku koja bi imala za rezultat pravedniju distribuciju prihoda i veću ulogu centralnih banaka u sprovođenju finansijskih mehura.[7]

Tri svete krave na samrti

Kada se ima u vidu sve prethodno navedeno, a moglo se navesti i mnogo drugih mišljenja i drugih analiza i podataka koji nikako ne idu u prilog neoliberalizma, logično je da su, sa jačanjem svetske ekonomske krize, koja je njegov produkt, *tri svete krave* te ideologije zapale u teško zdravstveno stanje i krajnje je neizvesno da li će preživeti.

Prva *sveta krava*, odnosno *božija zapovest* broj jedan u Vašingtonskom konsenzusu - finansijska disciplina, odnosno izbalansiran budžet a time i nepostojanje većeg javnog duga bilo koje zemlje – mrtva je. Naime, već godinama budžetski deficit u ogromnom broju najrazvijenijih zemalja, a posebno onih koje su bile najveći pobornici neoliberalizma – V. Britanija i SAD je vrlo visok. I to

ima za posledicu da je kvantitativni odnos javnog duga i BDP u poslednjih nekoliko godina u vrlo velikom broju zemalja dramatično rastao, pa je dostigao ili prešao 100% BDP.

Druga *sveta krava* – slobodna spoljna trgovina takođe je, sa eskalacijom svetske ekonomske krize, po nizu osnova ozbiljno uzdrmana. To je ostvareno preko uvođenja raznih vancarinskih prepreka, posebno preko uvođenja i sve većeg praktikovanja tzv. privatnih standarada (Bjelić, 2011). Uz to, kineski recept – potcenjene vrednosti nacionalnih valuta čime se povećava cenovna konkurentnost domaće a smanjuje cenovna konkurentnost strane robe i usluga, uzima sve više maha.

Treća *sveta krava* – dominacija privatnih i potpuno eliminisanje državnih preduzeća zapalo je u ozbiljnu *zdravstvenu* krizu. Prosto je komično da je čak i u zemljama gde su neoliberalizam, odnosno dominacija privatne svojine bili proglašeni kao kraj ekonomske nauke i ekonomske istorije, od oktobra 2008. godine došlo do niza nacionalizacija odnosno podržavljenja velikih preduzeća a, pre svega, banaka. Istina, ističe se da je to privremenog karaktera i da će se, po izlasku iz svetske ekonomske krize, izvršiti potpuna reprivatizacija. Međutim, vrlo veliki broj nobelovaca i najuglednijih ekonomista širom sveta ističe i dokazuje da će svetska ekonomska kriza, pa i ekonomska kriza u SAD i V. Britaniji trajati jako dugo i da je ona posledica i društvene krize.

Dvoličnost svih razvijenih zemalja

Od 2007. godine na svetskoj sceni se desio niz događaja koji su olupinu broda neoliberalizma još žešće torpedovali. Navešću samo neke od njih.

U 2007. godini u Velikoj Britaniji je objavljena fantastična knjiga Korejanca Na-Joon Chang-a koji je profesor na čuvenom Kembridžu. Sledeće godine ta knjiga je prvi put objavljena u SAD, a zatim je prevedena na dvadesetak jezika, ali ne i na srpski[8]. U toj knjizi on ogromnim brojem podataka dokazuje dvoličnost svih razvijenih zemalja kada je u pitanju slobodna spoljna trgovina, liberalizacija stranih direktnih investicija i drugih mera koje zemljama u razvoju i zemljama u tranziciji nameću međunarodne finansijske institucije i razvijene zemlje. U toj knjizi on briljantno dokazuje da su samo one zemlje u razvoju koje se nisu pridržavale tih *sugestija*, bolje reći zapovesti, a među njima se posebno ističe njegova domovina – Republika Koreja[9], postigle vrlo dinamičan rast i razvoj i to u dugom roku (Ha-Joon Chang, 2007).

U 2008. godini pojavila se studija kojom su rukovodili nobelovci M. Spens i R. Solou, a koju su finansirale Ujedinjene nacije, u kojoj je pokazano da je u periodu 1950-2005. g. samo 13 zemalja u kontinuitetu od bar 25 godina ostvarilo prosečnu stopu rasta BDP od 7% ili više od 7%. Bitno je naglasiti da ni jedna od njih nije prihvatila neoliberalni koncept i u svakoj od njih uloga države, pa

i državnih preduzeća nije bila mala, a mnogim slučajevima, kao što su Kina i Indija čak i vrlo velika. (UN, 2008.).

Pošto sam o nalazima te studije ranije više pisao i pošto su o tome detaljno pisali prof. dr Jovan Dušanić (Dušanić, 2010.) i Nebojša Katić (Katić, 2009, str.62-63), o tome ovde neću pisati. Jedino bih dodao da njeni nalazi u široj stručnoj i političkoj javnosti Srbije nisu naišli na veći odjek, a jedan od ekstremnih neoliberala (B. Begović) je u autorskom tekstu u dnevnom listu *Politika* čak i sa omalovažavanjem pisao o nekom od njih). Ovde bismo samo ponovili da je Financial Times povodom tog izveštaja, u redakcijskom uvodniku (22. 05. 2008.) zaključio: „Vašingtonski konsenzus – stabilizuj, privatizuj, liberalizuj – mrtav je“.

Kada se sve prethodno navedeno ima u vidu, verovatno da nije slučajno što je jedan od dva dobitnika Nobelove nagrade za ekonomiju za 2009. godinu bila profesorka Elinor Ostron koja je dokazala da je ekonomsko upravljanje opštim dobrima, kao što su ribnjaci, pašnjaci, šume, jezera, vodeni bazeni, od strane samo korisnika često bolje nego što je u slučaju da su ona u privatnom vlasništvu ili pod regulativom centralne vlasti. Ona je otkrila da korisnici tih opštih resursa razvijaju sofisticirane mehanizme za donošenje odluka i primene pravila kako bi se izbegao sukob interesa. Ona je pri tome kategorizovala pravila koja doprinose uspešnim rezultatima u upravljanju i korišćenju tih resursa. U saopštenju Nobelovog komiteta je navedeno da je ona dokazala da se ekonomske transakcije dešavaju, ne samo na tržištima, već i u unutar drugih struktura kao što su preduzeća, udruženja, agencija i domaćinstva. Ono što je pomalo komično jeste da je ona te svoje glavne nalaze objavila u svojoj studiji 1990, da ti nalazi u SAD gde živi i gde je još uvek profesor na Indiana university (a rođena je 1933. godine), sve do pre dve i po godine nisu izazivali bilo kakvu veću pažnju.

U poslednjih nekoliko godina ta profesorka je pažnju fokusirala na egzistenciju tzv. *opšteg dobra* koje deli određen broj ljudi koji zarađuje za život od zajedničkog resursa i zbog toga imaju interes da to dobro očuvaju. Konkretnije, ona se fokusirala na relativno male šume u nerazvijenim zemljama, a grupa ljudi deli pravo da seku stabla i stoga imaju interes za očuvanje i negovanje šume. Ona u jednom intervjuu kaže:

„Kada lokalni korisnici šume imaju pred sobom dugoročne perspektive, biće verovatnije da će nadgledati jedni druge u seči i revitalizaciji te šume i to kreiranjem pravila ponašanja. To je oblast kojom se standardna teorija tržišta ne bave“.

Odbacivanje neoliberalizma

U uslovima kada su se pojavile, istina vrlo skromne naznake da su svetska privreda u celini i privreda vrlo velikog broja zemalja počele da izlaze iz ekonomske krize, održan je peti Samit

dvadeset najmoćnijih zemalja u Seulu. I za razliku od ranijih samita na kojima nije usvajano ništa značajnije, na ovom je usvojen tzv. Seulski konsenzus koji u suštini, potpuno odbacuje filozofiju, odnosno glorifikaciju neoliberalizma, posebno slobodnog tržišta. Iz njegovih odredbi jasno je vidljivo da je ova grupa zemalja konačno priznala da ne postoji univerzalan skup *božijih zapovesti* ili univerzalna formula za uspešno reformisanje privrede već da bi svaka zemlja trebalo da formuliše, usvoji i dosledno sprovodi strategiju privrednog razvoja koja bi uvažavala njene ekonomske i društvene specifičnosti. Uz to, bitna razlika između Vašingtonskog i Seulskog sporazuma – jeste što se u prvom insistiralo na povlačenju države uz privredne aktivnosti, dok Seulski podrazumeva značajnu ulogu države i njenih institucija[10]. Iako je ovaj dogovor neuporedivo prihvatljiviji, moram ipak naglasiti da je on u većini svojih preporuka jako uopšten, i u njemu nema nikakvih objašnjenja zašto je došlo do svetske ekonomske krize i privredne krize u vrlo velikom broju zemalja. To je razumljivo ako se zna da je sastav seulskog skupa vrlo heterogen, kako po nivou privredne razvijenosti, tako i po društveno-političkom i ekonomskom sistemu. Zbog toga, čitajući sadržaj Seulskog konsenzusa, ne bi se moglo zaključiti da će svetska ekonomska kriza biti prisutna u mnogo narednih godina što je, nažalost, vrlo verovatno. Ekstremno kontroverzni Džordž Soroš, pobornik i finansijer Dž. Saksa prilikom uvođenja šok terapije u Poljskoj, od kraja prošlog veka je postao jedan od najžešćih kritičara te *terapije* a nakon toga, kreirao sintagmu *tržišni fundamentalizam*. Taj legendarni, za mnoge omraženi, berzanski špekulant je krajem januara ove godine, u intervjuu *Njusviku* rekao sledeće: „Suočavamo se sa izuzetno teškim dobom, umnogome uporedivim sa onim tridesetih godina prošlog veka u vreme Velike depresije. Razvijenom svetu predstoji drastična štednja, što pretilo da dovede do stagnacije koja će potrajati čitavu deceniju. Najgore što može da nas snađe je kolaps kompletnog finansijskog sistema. Neobuzdana konkurencija može da natera ljude da urade nešto što inače ne bi. Mnogo ljudi u finansijskom sistemu učinilo je mnogo štete bez stvarne namere da to učine... Štednja će oboriti plate i cene, potrošnja će opasti, kompanije će morati da smanje broj zaposlenih, što će onda još više smanjiti tražnju i još više oboriti životni standard, a političke posledice ovakvog stanja biće jačanje represivnih mera usled straha od pobune siromašnih... SAD će se, pre nego drugi, suočiti sa rizikom ne samo građanskih nereda, već pravog rata klasa“ (citirano prema NIN, 2.2.2012).

Osećaj globalnog kraha

I na kraju, navedimo da je ogroman skup političara, ekonomista i privrednika koji se održava u Davosu, do pre tri godine širio i projektovao optimizam i poverenje i neoliberalizam, a posebno u slobodno tržište. Taj optimizam i vera su od 2009. god. naglo padali, a ovogodišnji samit (održan krajem januara i početkom februara) bio je zaista sumoran. Osnivač ovog foruma profesor Klaus Šwab je rekao:

„U opasnosti smo da izgubimo poverenje budućih generacija, a imam osećaj globalnog kraha“.

U izveštaju tog Foruma ističe se da tekući fiskalni i demografski trendovi mogu da ponište dobra koje je donela globalizacija i uvede nekada bogate zemlje u usamljenost i pobune. Na tom skupu najupečatljiviji utisak ostavili su izneti podaci da u svakoj od 20 ekonomski najmoćnijih zemalja ubrzano raste jaz između malog procenta najbogatijih i ogromne većine siromašnih i da se on u uslovima svetske ekonomske krize čak povećava, ali se ne kaže da je to posledica višegodišnjeg forsiranja neoliberalizma. Na primer, prema studiji koju je finansirao Američki kongres, ukupna primanja u SAD u poslednje tri decenije realno su povećana za 62%. Najsiromašniji sloj je imao najmanje povećanje – svega 18%, srednji sloj za 37%, a svega jedan procenat najbogatijih uvećao je primanja za fantastičnih 275%. Ili, na tom skupu izneti su nalazi da je u V. Britaniji 1999. godine 10% najbogatijih građana imalo 60 puta veća primanja od 90% ostalih građana. Samo deset godina kasnije tih 10% stanovnika imao je ukupna primanja koja su bila čak 95% veća od primanja svih 90% ostalih stanovnika, pa da se zbog svega tog *podkopavaju društveni temelji*. I kako je rečeno, *istorijski motori globalne ekonomije 20. veka moraju da se promene ili su osuđeni na smrt*.

I na skupu u Davosu moglo se čuti da su sve nedaće koje prate i koje će pratiti svetsku privredu, pre svega, posledica neoliberalizma koji se praktikuje u poslednjih tridesetak godina. Međutim, ni u Davosu nije ispoljena svest da se ogroman broj, kako razvijenih tako i zemalja u razvoju i zemalja u tranziciji, pored ekonomskih, nalaze u vrlo ozbiljnoj društvenoj krizi i da se te dve krize međusobno pospešuju. Najvećim delom te krize su posledica primene neoliberalizma. I bukvalno svakim danom postaje sve aktuelnija čuvena poruka Karla Polonija koju je on dao pre više od šezdeset godina:

„Ideja o samoreglativnom tržištu predstavlja čistu utopiju. Takva institucija ne bi mogla da postoji ni u jednom dobu, a da ne uništi ljudsku i prirodnu supstancu zajednice: ona bi čoveka fizički razorila, a prirodnu okolinu opustošila“.

Da se sve to u poslednjih tridesetak godina stvarno dešava za mene nema nikakve dileme. Kao ilustraciju toga navedimo samo činjenice da je u morima oko Japana riblji fond gotovo uništen, ekološki problemi planete su sve veći.

Prvo zvanično nametanje ekstremnog neoliberalizma, uz vojni puč i velike ljudske žrtve u Čileu, posledica je pohlepe transnacionalnih kompanija, pre svega iz SAD. Svi užasi koji su se dešavali u Ruskoj Federaciji između 1992-1998. su dokaz ove Polonijeve poruke. Stvaranje novih kolonija ili polukolonija je takođe posledica neoliberalizma, posebno slobodnog tržišta. Vazдушna agresija na SR Jugoslaviju, bez odluke Saveta bezbednosti, strašno razaranje Iraka i Libije pre svega je

posledica težnje da se nametne neoliberalizam, ali i beskrupulozne borbe za naftne resurse. Demografska kriza u preko 60 zemalja je najčešće posledica ekstremnog neoliberalizma i slobodnog tržišta.

Na osnovu svega iznetog, a moglo se navesti još znatno više, verujem da je potpuno jasno da je ekstremni neoliberalizam, a pogotovu u formi ekonomske šok terapije, bilo u izvedbi Milтона Fridmana ili Džefri Saksa – doveo do katastrofalnih posledica kojima se ne vidi kraj.

Katastrofalne posledice su naročito ispoljene u zemljama u razvoju i mnogim zemljama u tranziciji a među njima je i Srbija, pa one sve više dobijaju obeležje polukolonije, pa čak i kolonija.

Potpuno je jasno da će dobitnici te ideologije, a to su najmoćnije, najrazvijenije zemlje i njihove transnacionalne kompanije, banke, špekulanti i vrlo mali procenat bogatog stanovništva, učiniti sve što je u njihovoj moći da ta ideologija nastavi da živi bez obzira što bi posledice bile još katastrofalnije i što bi to moglo dovesti do znatno većih ratnih sukoba, razaranja i humanitarne katastrofe ogromnih razmera. Zato smatram da je profesionalna, a posebno moralna obaveza intelektualaca da kritički o svemu tome pišu i da na taj način simbolično doprinose opštem progresu.

Na osnovu svega navedenog, nameće se logičan zaključak da je neoliberalizam bio i velikim delom je još uvek najveća zabluda ekonomske nauke i da je ona donela i dalje će donositi katastrofalne ekonomske i socijalne posledice u ogromnom broju zemalja, a među njima je i Srbija. U nizu zemalja Latinske Amerike neoliberalizam je uveden, bolje reći nametnut od strane SAD, preko vojnih pučeva uz ogromne žrtve i torture ogromnog broja ljudi i za vreme njegove primene ekonomske i socijalne posledice su bile katastrofalne a te zemlje su se sve više pretvarale u kolonije. Kada je dogma neoliberalizma velikim delom napuštena većina tih zemalja, a posebno Čile, Brazil i Argentina postigli su i još uvek postižu vrlo solidne privredne performanse, a neke od njih, kao što je slučaj sa Čileom po mnogo čemu liče na skandinavске socijaldemokratske zemlje.

Neoliberalizam u Ruskoj federaciji je takođe uveden uz oružanu intervenciju i brojne ljudske žrtve i njegova osmogodišnja primena je dovela do stravičnih ekonomskih i socijalnih posledica. Nakon napuštanja ideologije neoliberalizma, privredne performanse Rusije su vrlo solidne.

Nakon devetogodišnjih sankcija, raspada zemlje i vazdušne agresije NATO, uz ogromne ljudske žrtve, Srbija se našla u užasnoj ekonomskoj i finansijskoj situaciji i bila je prinuđena da prihvati a velikim delom joj je, preko MMF, nametnut model neoliberalizma, što je imalo takođe teške ekonomske i socijalne posledice. I niz drugih zemalja u tranziciji, kao što su Mađarska,

Bugarska, Rumunija, Baltičke zemlje su prihvatile ili im je preko međunarodnih finansijskih institucija nametnut neoliberalizam i nakon eskalacije svetske finansijske i ekonomske krize su se našle u vrlo ozbiljnoj ekonomskoj krizi kojoj se ne vidi kraj. S druge strane, Poljska je od 1994. napustila dogmu neoliberalizma i postigla je vrlo solidne privredne performanse. Slovenija nije prihvatila neoliberalizam već originalni koncept tranzicije i postigla je vrlo solidne rezultate. Kina već trideset godina forsira originalan koncept tranzicije i postiže impresivne privredne rezultate.

Sve u svemu, svaka zemlja koja je prihvatila ili kojoj je nametnut koncept ekonomskog neoliberalizma, zapala je u tešku ekonomsku krizu. S druge strane, mnoge zemlje koje su napustile koncept neoliberalizma ili ga nikada nisu prihvatile postigle su i dalje postižu vrlo solidne, a neke i impresivne privredne performanse. Nažalost, u Srbiji kako u vrlo uticajnom delu ekonomske nauke, tako i u državnim institucijama, to još nije shvaćeno i zato se, pre svega, zemlja nalazi pred finansijskim i privrednim kolapsom.

Litertura

1. Babić, Blagoje (2007), *Ekonomija Azije*. Izdanje Megatrend univerzitet Beograd.
2. Begović, Boris, Živković Boško i Mijatović Boško (2001), „Novi model privatizacije u Srbiji“, *Ekonomski anali*, tematski broj, maj 2001.
3. Bjelić, Predrag (2010), „Evropski globalni trgovinski integracioni procesi – komplementarnost i uticaj na konkurentnost Srbije“, Zbornik referata *Kako povećati konkurentnost privrede i izvoza Srbije*, izdanje Naučno društvo ekonomista Srbije sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet u Beogradu.
4. Bjelić, Predrag (2011) „Privatni standardi kao pripreka u međunrodnoj trgovini, *Položaj i perspektive Srbije u evropskoj i svetskoj privredi*, Naučno društvo ekonomista Srbije sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet u Beogradu, 2011.
5. Bukvić, Rajko (2006), „Kako rasprodati nacionalno blago – Garage Sale na ruski način“, Zbornik Matice srpske za društvene nauke“, Novi Sad, 2006.
6. Bukvić Rajko (2007), „Tranzicija u Rusiji – liberalizam u izvedbi „porodice“, *Nova srpska politička misao*, br. 3-4 (2007).
7. Bukvić, Rajko (2009), „Založno-kreditne aukcije i nastanak ruskih oligarsa“, *Nove srpska politička misao*, br. 3-4 (2009).
8. Chang, Ha-Joon (2008). *Bad Samaritans The myth of Free Trade and the secret history of Capitalism*, Bloomsbury Press, New York.
9. Cerović, Božidar (2001), „Privatizacija i institucionalno okruženje“, *Ekonomski anali*, tematski broj, maj 2001.
10. Čomski, Naom (2006), Intervju *Politika* 7. i 8. maj.

11. Dinkić, Mlađan (2001), „Finansijsko stanje banaka u SR Jugoslaviji“, zbornik *Tranzicija i privatizacija preduzeća i banaka, Ekonomski anali*, tematski broj, maj 2001.
12. Dinkić, Mlađan (2002a), „Monetarna politika i reforma bankarskog sistema“, *Ekonomski anali*, tematski broj, januar.
13. Dinkić, Mlađan (2002b), „Replika na izlaganje M. Kovačevića i Lj. Madžara“, *Ekonomski anali*, tematski broj, januar.
14. Drašković, Božo (2010), „Kraj privatizacije i posledice po razvoj“, Zbornik, *Kraj privatizacije – posledice i ekonomski razvoj i nezaposlenost u Srbiji*, izdanje Institut ekonomskih nauka, Beogradska bankarska akademija i Savez samostalnih sindikata Srbije, Beograd, 2010.
15. Dušanić, Jovan (2000), „Recept za kolonijalne zemlje“, *Danas*, 30. 12. 2000.
16. Dušanić, Jovan (2000), „Da li su nam potrebne radikalne ekonomske reforme?“, *Danas*, 8. 11. 2000.
17. Dušanić, B. Jovan (2001a), *Tranzicija – velika šansa ali i opasna zamka*, izdanje „Nikola Pašić“, Beograd.
18. Dušanić, B. Jovan (2001b), „Jugoslovenska privreda na početku trećeg milenijuma“, *Finansije*, broj 1-2.
19. Dušanić, B. Jovan (2002), „Srbija na dobrom (reformskom) putu ili ne?“, u Zborniku, *Tekuća privredna kretanja i opcije ekonomske politike za 2003, Ekonomski anali* (tematski broj), decembar.
20. Dušanić, B. Jovan (2004), *Monetarni i tržišni fundamentalizam*, Geopolitika, Beograd.
21. Dušanić B. Jovan (2007), *Washington Conesensus – kodifikovani program ekonomskog kolonijalizma*, izdavač Nova Evropa, Beograd, 2007.
22. Dušanić, Jovan (2010a), „Svetska ekonomska kriza kao izgovor za pogrešnu domaću ekonomsku politiku“, *Nacionalni interes*, br. 1/2010.
23. Dušanić, Jovan (2010b), *Destrukcija ekonomije*, knjiga prva, knjiga druga i knjiga treća, izdanje *Nova srpska politika*, Misao, Beograd, 2010.
24. Dušanić, B. Jovan (2011), „Seulski umesto Vašingtonskog konsenzusa i pokušaj reanimacije neoliberalnih dogmi“, *Nova srpska politička misao*, januar.
25. Đelić, Božidar (2002), „Srednjoročna ekonomska vizija i glavne smernice ekonomske politike za 2002“, *Ekonomski anali*, tematski broj.
- Đelić, Božidar (2007), *Kada će nam biti bolje?* (2007), izdanje, Službeni glasnik Srbije, Beograd, 2007.
26. Đogović, Saša (2006), „Globalna ekonomska kriza i njen uticaj na privredne tokove u Srbiji“, *Nacionalni interes*, 1/2010.
27. Fridman, Milton (1962), *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press.

28. Fukuyama, Francis (1992), *The End of History and last men*, The Free Press, New York, 1992.
29. Fukujama Frensis (2007), *Građenje države*, Filip Višnjić, Beograd, 2007.
30. Golubović, Nataša (2011), „Ekonomika teorija u ogledalu globalne finansijske i ekonomske krize“, *Ekonomika nauka i privredna kriza*, izdanje Akademija ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd, 2011.
31. Horvat, Branko (2002), *Kakvu državu imamo a kakvu državu trebamo?*, izdanje Prometej, Zagreb, 2002.
32. IMF (2002), *Federal Republic of Yugoslavia: Selected Issues and Statistica. Apendix, april*.
33. Jefferson Instituta (2003), *Konkurentnost privrede Srbije*, Beograd.
34. Jefferson Institute (2006), *Konkurentnost privrede Srbije*, Beograd.
35. Katić, Nebojša (2009), „Neoliberalni koreni svetske ekonomske krize“, *Nova srpska politika, Misao*, br. 3-4/2009.
36. Kolodko, G. (1998), „Ekonomski neoliberalizam postaje gotovo irelevantan“, časopis *Ekonomika*, br. 11-12, 1998.
37. Kovačević, Mladen (1990), „Izvoz će biti potpuno destimulisan“, *Ekonomist*, 1-2/1990.
38. Kovačević, Mladen (1998), „Ekonomski odnosi sa inostranstvom i tranzicija jugoslovenske privrede“, uvodna studija za savetovanje koje je organizovalo Naučno društvo ekonomista Jugoslavije u zborniku *Ekonomski odnosi sa inostranstvom i tranzicija jugoslovenske privrede*.
39. Kovačević, Mladen (2001a), „Stanje, perspektive i osnovi strategije ekonomsko-finansijskih odnosa sa inostranstvom“, uvodni referat u zborniku *Ekonomsko-finansijski odnosi sa inostranstvom u funkciji obnove i razvoja privrede*, za savetovanje koje je organizovalo Naučno društvo ekonomista (sa Ekonomskim fakultetom Beograd i Akademijom ekonomskih nauka), septembar.
40. Kovačević, Mladen (2001b), „Stanje i osnovi strategije ekonomsko-finansijskih odnosa sa inostranstvom“, uvodni referat u zborniku *Ekonomsko-finansijski odnosi sa inostranstvom u funkciji obnove i razvoja privrede*, za savetovanje koje je organizovalo Naučno društvo ekonomista (sa Ekonomskim fakultetom Beograd i Akademijom ekonomskih nauka), septembar.
41. Kovačević, Mladen (2002a), „Efekti postojeće politike valutnog kursa i liberalizacije uvoza“, *Ekonomski anali*, tematski broj, januar.
42. Kovačević, Mladen (2002b), „Nužnost napuštanja dosadašnjeg koncepta ekonomske politike“, *Ekonomski anali*, tematski broj decembar.
43. Kovačević, Mladen (2004a), „Spoljna zaduženost Srbije i Crne Gore, uvodno izlaganje na Okruglom stolu na temu: Spoljna zaduženost Srbije i Crne Gore; stanje, perspektive, politika“, *Ekonomski anali*, tematski broj.

44. Kovačević, Mladen (2004b), „Dugoročne tendencije, stanje i ograničavanja rasta konkurentnosti privrede i izvoza Srbije“, uvodni referat na savetovanju na temu: Ekonomsko-finansijski odnosi sa inostranstvom – Konkurentnost privrede i izvoza, *Ekonomski anali*, tematski broj, septembar.
45. Kovačević, Mladen (2004c), „Nužnost napuštanja postojeće spoljnotrgovinske politike i valutnog kursa“, Zbornik referata sa savetovanja na temu: Ekonomske politike i razvoj 2004/2005.g., *Ekonomski anali*, tematski broj, decembar.
46. Kovačević, Mladen (2005b), „Rizici daljeg olakog zaduživanja Srbije u inostranstvu“, uvodni referat na Okruglom stolu na temu: Spoljna zaduženost Srbije i pretnja dužničke krize, *Ekonomski anali*, tematski broj, maj.
47. Kovačević, Mladen (2005c), „Uzroci i posledice apresijacije dinara“, *Ekonomska misao*, br.3-4.
48. Kovačević, Mladen (2006), „Stanje i perspektive privrede Srbije“, uvodna studija za savetovanje koje su organizovali Institut ekonomskih nauka i Bankarska akademija, zbornik radova *Stanje i perspektive privrede Srbije*.
49. Kovačević, Mladen (2007a), „Aktuelni problemi ekonomsko-finansijskih odnosa sa inostranstvom“, Zbornik pod nazivom *Ekonomsko-finansijski odnosi sa inostranstvom*, Ekonomski fakultet.
50. Kovačević, Mladen (2007b), „Spoljni dug i stepen spoljne zaduženosti Srbije“, *Nova srpska politička misao*, broj 3-4.
51. Kovačević, Mladen (2008a), „Realne i virtuelne performanse privrede Srbije u periodu 2000-2007. godine“, u zborniku *Tekuća privredna kretanja, ekonomska politika i strukturne promene u Srbiji 2007/2008. godine*, izdanje Naučno društvo ekonomista sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet, Beograd.
52. Kovačević, Mladen (2008b), „Trendovi, stanje i perspektive ekonomsko-finansijskih odnosa Srbije sa inostranstvom“, u zborniku radova *Ekonomsko-finansijski odnosi sa inostranstvom – aktuelna pitanja i perspektive*, izdanje Naučno društvo ekonomista sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet u Beogradu.
53. Kovačević, Mladen (2009). „Uzroci i posledice svetske ekonomske krize i efekti na Srbiju“, uvodno izlaganje na okruglom stolu koje su organizovali Naučno društvo ekonomista Srbije i Institut za međunarodnu politiku i privredu, *Ekonomska diplomatija*, mart-april 2009, izdavač Institut za ekonomsku diplomatiju iz Beograda, 2009.
54. Kovačević, Mladen (2009a), „Uzroci dramatičnog stanja u realnom sektoru privrede Srbije“, Zbornik radova, „Ekonomska kriza i realni sektor privrede Srbije“, objavljeno u *Ekonomski vidici*, br. 2/2009

55. Kovačević, Mladen (2009b), „Ekonomska politika u teškim internim i eksternim ograničenjima“, Zbornik radova, „Ekonomska politika i kriza“, objavljeno u *Ekonomski vidici*, br. 4/2009.
56. Kovačević, Mladen (2009), „Ekonomsko-finansijski odnosi Srbije sa inostranstvom – Nužnost nove strategije“, Zborniku referata, *Ekonomsko-finansijski odnosi Srbije sa inostranstvom – Nužnost nove strategije*, izdanje Naučno društvo ekonomista sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet u Beograd, Kragujevac, 2009.
57. Kovačević, Mladen (2010b), „Uzroci niskog nivoa i mere za povećanje konkurentnosti privrede Srbije“, uvodna studija u Zborniku *Kako povećati konkurentnost privrede i izvoza Srbije*, izdanje Naučno društvo ekonomista Srbije sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet u Beogradu.
58. Kovačević, Mladen (2010c), „Privatizacija u začaranim krugovima“, Zbornik referata *Kraj privatizacije – posledice po ekonomski razvoj i nezaposlenost u Srbiji*, izdanje Institut ekonomskih nauka, Beogradska bankarska akademija i Savez samostalnih sindikata, Beograd, 2010.
59. Kovačević, Mladen (2010d), „Uzroci duboke privredne krize u Srbiji“, Zbornik *Krize i ishodi*, SANU, 2010.
60. Kovačević Mladen (2011a), „Dimenzije i uzroci neuspešnih tranzicija zemalja Zapadnog Balkana“, u Zborniku radova, *Kontroverze ekonomskog razvoja u tranziciji* (Srbija i Zapadni Balkan), izdanje Naučno društvo ekonomista Srbije sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd, 2011.
61. Kovačević, Mladen (2011b), „Srbija pred privrednim i finansijskim kolapsom“, Zbornik, *Srbija u drugom talasu svetske ekonomske krize*, izdanje Naučno društvo ekonomista Srbije, sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd, 2011.
62. Krugman, Pol (2009), „Spor i težak put ekonomske obnove“. *NIN*. 24. 09. 2009.
63. Labus, Mirosljub, (2002), „Elementi ekonomske politike u 2002.“, *Ekonomski anali*, tematski broj, januar.
64. Maddison (2003), *The World Economic Historical Statistics* OECD, Paris, table 8b.
65. Madžar, Ljubomir (2002), „Politika deviznog kursa: alternative i dileme“, *Ekonomski anali*, tematski broj, januar.
66. Madžar, Ljubomir (2005), „Voznesenije dinara“, *Ekonomska misao*, 3-4.
67. Madžar, Ljubomir (2009), *Ekonomska politika pred izazovima skučene upravljivosti*, izdanje Ministarstvo za finansije Srbije.
68. Madžar, Ljubomir (2009), „Dometi ekonomske politike u spletu institucionalnih ograničenja“, *Glasnik za društvene nauke*, broj 1, 2009.

69. Madžar, Ljubomir (2011), *Iskušenja ekonomske politike u Srbiji*, izdanje Službeni glasnik, Beograd.
70. Maršal, Tim (2002), *Igra senki – petooktobarska smena vlasti u Srbiji*, izdanje Samoizdat Free, B92.
71. OECD (2002), *Economic Surveys, Federal Republic of Yugoslavia*, Paris, november.
72. Radonjić, Ognjen (2009), „Uzroci tekuće globalne finansijske krize: Magla koja je uspešno prodana“, *Nova srpska politička misao*, br. 3-4 (2009).
73. Rajić, Ivan (2011), „Kapitalizam velikih preduzeća i tranzicija“, Zbornik, *Kontroverze ekonomskog razvoja u tranziciji* (Srbija i Zapadni Balkan), izdanje Naučno društvo ekonomista Srbije sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd, 2011.
74. Sekulović, Marko (2002), „Reforma države – uslov uspešne tranzicije“, *Ekonomski anali*, tematski broj, januar.
75. Sekulović, Marko (2004), *Ogledi o tranziciji*, Niš, 2004.
76. Sekulović, Marko (2009), „Od Vašingtonskog konsenzusa do Beogradskog konsenzusa“, Zbornik radova, *ekonomska politika Srbije u 2010*, izdanje Naučno društvo ekonomista Srbije sa Akademijom ekonomskih nauka i ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd, 2009.
77. Sekulović, Marko (2010). „Osvetnička privatizacija“, Zbornik, *Kraj privatizacije, posledice po ekonomski razvoj i nezaposlenost u Srbiji*, Institut ekonomskih nauka, Beogradska bankarska akademija i Savez samostalnih sindikata Srbije, Beograd, 2010.
78. Soroš, Džordž, *Kriza globalnog kapitalizma, (ugroženo otvoreno društvo)*, K.V.S, Beograd, 1999.
79. Stiglitz Joseph (2002), *Globalization and Its Discontents*, W.W. Norton & Company, New York.
80. Stiglic, Džozef (2002), *Protivrečnosti globalizacije*, izdanje SBM – X, Beograd.
81. Stiglic, Džozef, izlaganje na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija, *Politika*, 27. 06. 2009.
82. Svetska banka (2004), *Republika Srbija – Program za ekonomski rast i zapošljavanje*, Izveštaj, br. 29258 Yu, 6. decembar.
83. UN Commission on Growth and Development, (2008), *The Growth Report Strategies of Sustained Growth and Inclusive Development*.
84. Vidojević, Zoran (2005), *Kuda vodi globalizacija*, izdanje, Filip Višnjić, Beograd, 2005.
85. Vidojević, Zoran (2010), *Demokratija na zalasku*, Službeni glasnik i Institut društvenih nauka, Beograd, 2010.
86. Vlahović, Aleksandar (2001), „Novi koncept privatizacije Vlade Srbije“, *Ekonomski anali*, tematski broj, maj, 2001.
87. World Bank World Development, Report 2005, DC Washington, 2005.

88. World Economic Forum (2009), *The Global Competitiveness Report 2009-2010.*, Njujork, Geneva.

89. World Economic Forum (2010), *The Global Competitiveness Report 2010/11*, New York and Geneva.

90. World Economic Forum (2011), *The Global Competitiveness 2011/12*, New York and Geneva.

[1] Ekstremni neoliberali Srbije, posebno dr B. Mijatović nipodaštavaju rad Naomi Klajn *Doktrina šoka*. Samim tim nipodaštavaju citate koje ja i drugi autori kritičari neoliberalizma koristimo.

Povodom tih kritika smatram za potrebno da istaknem sledeće:

a) Naomi Klajn je izuzetno cenjena kao književnica i novinarka. Njena ranija knjiga *Ne Logo* je prevedena na dvadeset osam jezika (među njima i na srpski – Samizdat B 92, Beograd, 2003).

b) Univerzitet kraljevskog koledža u Novoj Škotskoj dodelio titulu počasnog doktora građanskih prava.

c) Knjiga *Doktrina šoka* je prevedena u čak 36 zemalja, pa ta činjenica sama po sebi govori da je nipodaštavanje njene sadržine jednostavno rečeno – nepristojno i izraz je potpuno neopravdane prepotentnosti lica čije knjige verovatno nisu prevedene ni u jednoj zemlji.

d) Po *San Francisco Chronicle* „knjiga *Doktrina šoka* je možda među najvažnijim knjigama decenije“.

e) U toj knjizi na preko 600 strana nalazi se ogroman broj autentičnih citata iz vrlo važnih dela dokumenata i izjava bitnih lica koje se odnose na temu neoliberalizma i u Srbiji se, preko bibliotekarskog fonda i interneta do njih ne može doći, a kad bi moglo to bi zahtevalo znatno trošenje vremena, a za mene kao ekonomistu vreme je dragocen resurs.

f) Ja ne mogu sebi da dozvolim ono što čine moji kritičari, da u fusnoti napišem na primer, sledeću rečenicu. Pojedini autori kao Jeffrey Cachs, čak predlažu renacionalizaciju dela ruske industrije“, a da u tekstu i spisku literature nigde nema ništa o tom autoru, a povodom čega je on to rekao, a to su učinili autori iz & 1 2 c (videti *Ekonomski anali* tematski broj, maj 2001. str.28).

g) Meni je nerazumljivo da autori & 1 2 c napišu rad od tridesetak stranica koji pretenduje da je „studija“ (jer oni samo produkuju „studije“) bez navođenja bilo kog drugog autora van centra i bez navođenja bilo kakve literature.

h) Na kraju, po mom dubokom ubeđenju, nedopustivo je to šta čine neki akademski ekonomisti Srbije, tj. da u tekstovima svojih radova navode vrlo mali broj stavova drugih autora, a na kraju

zalepe ogroman spisak literature, često isključivo stranih autora, a pola ili više od toga nije moguće naći u beogradskim bibliotekama ni na internetu.

i) Čudno je da mnogi akademski a posebno neoliberali iz Srbije nipodaštavaju radove koje se bave ekonomskom problematikom ako njihovi autori nisu po obrazovanju ekonomisti (kao što je slučaj sa N. Klajn). Ali, s druge strane, to ne čine ako su autori profesionalni matematičari i statističari koji su potpuno nesposobni da urade kvalitativne analize, jer su im znanja iz društvenih nauka uopšte, pa i iz ekonomske nauke najblaže rečeno – vrlo, vrlo skromna.

[2] U SAD u 2010. godini broj siromašnih lica dostigao je 46,1 milion ili 15,1% ukupne populacije, a od toga 10,45 miliona bili su zaposleni, ali su bili vrlo skromno plaćeni pa su se našli u ovoj grupi.

[3] On je bio sedmo od osmoro dece vrlo siromašne porodice, nepismenih seljaka. Dok je bio dete otac je napustio porodicu. Nije mogao ići u osnovnu školu, a naučio je da čita tek u desetoj godini. Kao dete bio je prodavac kikirikija i čistač cipela na ulici, a sa 12 godina našao je stalni posao u fabrici. U ranim dvadesetim godinama izgubio je suprugu koja je umrla u vreme trudnoće jer nisu mogli platiti nužnu medicinsku zaštitu. Bio je osnivač (1980.g.) prve socijalističke partije u toj zemlji - Radničke partije i ona je zahvaljujući i njemu ali i svom programu i aktivnostima sticala sve veći ugled..

[4] Na savetovanju posvećenom neoliberalizmu, održanom sredinom 2011.g. jedan od ostrašćenih neoliberala (B. Begović) je, povodom citiranja brojnih dobitnika Nobelove nagrade za ekonomiju koji žestoko kritikuju ideju i praksu ove dogme, kao i Hajeka i Fridmana, rekao da je to karakteristično samo za diplomatske radove(!). S druge strane, on i njegovi istomišljenici citiraju samo Fridmana, Hajeka i još neke nobelovce koji su bili na istoj strani. Ostrašćeni neoliberali u Srbiji su strašno osetljivi ako neko od nas kritičara kaže nešto negativno o guruima neoliberalizma. Na primer, kada sam na tom savetovanju postavio pitanje morala M. Fridmana koji sarađuje i hvali Pinočea i njegov ekstremni neoliberalizam koji je bio moguć samo uz stravične zločine za koje je Fridman sigurno znao, jedan od njih (Danica Popović) je rekla da je „nedopustivo tvrditi da je Fridman zločinac“. Ja to nisam tvrdio, ali bi se u velikoj meri složio sa narodnom izrekom „s kim si – takav si“. Ili, kada sam u mom širem radu pod istim naslovom naveo konstataciju iz čuvenog lista *Time* (19.12.1969) da je Fridman patuljak i napast i samo ga je odabrana nekolicina poštovala kao proroka, B. Mijatović je to oštro kritikovao. Međutim, on je tada prećutao i smatrao je da je sasvim u redu što sam u isto vreme i na istom mestu naveo masu hvalospeva posvećenih Fridmanu kakvi su u prošlom veku bili izricani samo u SSSR posle smrti Vladimira Iliča Lenjina.

[5] Izvor www.project.syndicate.org kao i u *Danas*, 23. I 2012).

[6] Citirano prema Jovan Dušanić, „Tranzicija u Srbiji – da li je neuspeh bio neizbežan“, *Ekonomski anali*, tematski broj, april 2006, str.161.

[7] Zbog tih stavova (ili zbog toga što je postao najozbiljniji protivkandidat Sarkoziju za predsednika Francuske), Štros-Kanu je isceniran (što je sudski dokazano) seksualni skandal zbog koga je morao otići sa funkcije direktora MMF.

[8] Chang je bio konsultant i savetnik Svetske banke, Azijske razvojne banke, Oxfam-a, raznih agencija Ujedinjenih nacija i saradnik je Centra za ekonomska i politička istraživanja iz Vašingtona. Dobitnik je niza najuglednijih nagrada koje mogu dobiti ekonomisti, a među njima su i ngrade vezane za imena Nobelovca Gunarda Mirdela i Vasilija Leontijeva.

[9] Početkom oktobra 2008.god. novinar nedeljnika NIN-a Nikola Vrzić, tj. vrlo vispremim naslovom „Razvijeni nikada nisu radili ono što savetuju nerazvijeni“, preneo je delove ili je prepričao nalaze ove knjige (NIN, 2. 10.2008). Kasnije je prof. dr Jovan Dušanić, to isto ali znatno detaljnije učinio (Dušanić, 2010b).

[10] Detaljnije o sadržini Seulskog konsenzusa u radu prof. dr Jovana Dušanića u časopisu *Nova srpska politička misao*, 11. I 2011.

* Izvodi iz obimnijeg rada pod istim naslovom, pripremljenog za savetovanje pod nazivom *Globalna kriza i ekonomska nauka –neoliberalizam i alternative* koje je u martu održano u Beogradu. Ovaj rad biće objavljen u zborniku radova sa savetovanja koji izdaju organizatori, Akademija ekonomskih nauka i časopis Ekonomskog fakulteta u Beogradu, *Ekonomske ideje i praksa*